

УДК 372.4+159.955

*Інна Любченко,
кандидат педагогічних наук,
викладач Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

В статті розглядається формування особистості дитини, навчання дітей творчо мислити, виховання активного ставлення до здобуття знань, розвиток їх інтелектуальних і творчих здібностей, логічного мислення, моральний розвиток, патріотизм, засвоєння етичних норм – завдання, важливість яких визначається вимогами часу.

Ключові слова: мислення, логічне мислення, старші дошкільники.

В статье рассматривается формирование личности ребенка, обучение детей творчески мыслить, воспитание активного отношения к получению знаний, развитие их интеллектуальных и творческих способностей, логического мышления, нравственное развитие, патриотизм, усвоение нравственных норм – задания, важность которых определяется требованиями времени.

Ключевые слова: мышление, логическое мышление, старшие дошкольники.

The article is devoted: «Formation of a child's personality, teaching children to think creatively, the upbringing of active attitude towards studying, the development of children's intellectual and creative abilities and logical thinking, moral development, patriotism and acquiring ethic standards are the tasks which are determined by the demands of time».

Key words: thinking, logical thinking, children.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні відображає зміни в соціально-економічному та політичному житті. Основні напрями розвитку освіти, що визначені «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», Базовим компонентом дошкільної освіти, Законом України «Про дошкільну освіту», передбачають модернізацію системи освіти в усіх її галузях. Завдання модернізації освіти визначають: відхід від авторитарної педагогіки; створення умов для формування активної, відповідальної, творчо мислячої особистості, здатної до самоосвіти та саморозвитку; забезпечення умов для реалізації та самореалізації сутнісних

сил дитини у різних видах її діяльності, розвитку її логічного мислення.

«Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти на 2011–2017 роки» передбачає розробку механізмів розвитку дошкільної освіти та впровадження їх в практику роботи дошкільних навчальних закладів різного типу; забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям дошкільного віку на доступність та безоплатність здобуття дошкільної освіти, в тому числі і дітям п'ятирічного віку, у державних та комунальних дошкільних навчальних закладах.

Поза межами дослідження залишилася проблема розвитку логічного мислення старших дошкільників у процесі навчально-ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі.

Проблема розвитку мислення у дітей та різні його прояви досліджувалася в таких напрямках: розвиток мислення як психологічний процес (О. М. Леонт'єв, О. О. Смирнов, Д. Б. Ельконін, П. П. Блонський, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов та ін.), педагогічні засади мислення (Л. І. Войтко, Л. В. Занков, Г. С. Костюк, І. Я. Лернер, В. Ф. Паламарчук, В. О. Сухомлинський та ін.).

Мета статті полягає у тому, що логічне мислення, будучи вищою формою інтелектуальної діяльності дитини, проходить тривалий шлях розвитку. На початкових етапах дитина нагромаджує чуттєвий досвід і привчає розв'язувати практичним шляхом ряд конкретних наочних завдань. У дошкільному віці вона набуває можливості формувати завдання, ставити питання, будувати докази, розмірковувати і робити висновки.

Численними психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що мислення формується і розвивається протягом дитинства під впливом умов життя і виховання. Дитина народжується, не володіючи мисленням. Пізнання починається з відчуття і сприймання навколишніх предметів, образи яких зберігаються в пам'яті. Це пізнання відбувається в процесі активної взаємодії дитини з дійсністю, у процесі практичних дій, які дозволяють їй краще ознайомитися з особливостями довколишніх предметів і уточнити власні уявлення про ці предмети. Уже в перші місяці життя малюка має відбуватися формування елементарної культури мислення, яке пов'язане із опануванням мови, розширенням кругозору, засвоєнням ходьби, удосконаленням рухів. М'язове відчуття, якого зазнає дитина від виконуваних дій, є основою для опанування тих способів розв'язання практичних задач, які завершуються досягнутим успіхом. У дошкільному віці дитина засвоює основи знань про довкілля, взаємини людей, про зовнішні і внутрішні якості, суттєві зв'язки предметів.

Протягом дошкільного віку закладається фундамент інтелекту. Починається розвиватися і понятійне мислення. Переважання певної форми мислення залежить від сформованості розумових операцій. Для розвитку образних форм мислення істотно значення має формування та вдосконалення одиничних образів і системи уявлень, уміння оперувати образами, уявляти об'єкт у різних положеннях. У практичній діяльності

дошкільника виділяються і набувають відносної самостійності особливі внутрішні мислительні процеси, які передбачають і визначають виконання зовнішніх предметних дій, спрямованих на досягнення необхідного практичного результату. У своєму мисленні дошкільники вже опираються не тільки на враження від предметів, які вони сприймають у даний момент і у відношенні яких вони зараз діють, але ґрунтуються також на уявленнях про те, що вони бачили й чули раніше.

У старшому дошкільному віці провідне значення набуває наочно-образне мислення, яке також включає спроби, спрямовані на пошуки вирішення задачі, але ці спроби виконуються подумки, за допомогою образів. Тепер перед дитиною можна поставити пізнавальні, мислительні завдання (пояснити явище, відгадати загадку, розв'язати головоломку і т. ін.). У процесі розв'язання подібних завдань дитина починає поєднувати між собою свої судження, доходити певних висновків. Таким чином виникають найпростіші форми індуктивних і дедуктивних умовисновків.

На ранніх етапах розвитку у молодших дошкільників, у зв'язку з обмеженістю їхнього досвіду і недостатнім умінням користуватися розумовими операціями, міркування часто виявляються дуже наївними, такими, що не відповідають дійсності. Малюк, спостерігаючи, як доглядають за рослинами, починає поливати іграшкового зайчика, «щоб краще та швидше ріс».

Ознайомлюючись із новими фактами, пристосовуючись до явищ дійсності, дитина-дошкільник навчається міркувати більш-менш послідовно, уникаючи помилок і суперечностей. Характерною особливістю мислення дошкільників є його конкретний, образний характер. Хоча дошкільник може вже мислити про речі, які він безпосередньо не сприймає і з якими він у цей момент практично не діє, але у своїх міркуваннях він спирається не на абстрактні положення, а на наочні образи конкретних, одиничних предметів і явищ.

У дитини дошкільного віку необхідно розвивати мислення, яке оперує знаками, тобто логічне мислення. Головний акцент у тренуванні мислення дитини 5–6 років слід робити на розвиток образного мислення, оскільки, як доводять експериментальні дані, успішність навчання залежить саме від його ефективності. Високий рівень розвитку логічного мислення ще не гарантує успіху. Образне мислення ефективніше у випадках, коли суттєві властивості предмета чи явища можна собі уявити, побачити внутрішнім зором. Проте, коли ці властивості є прихованими і уявити їх неможливо, але можна позначити словами чи іншими знаками, без логічного мислення не обійтися.

Дитина починає мислити, а отже, помічати, пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами і явищами; пізнає нове, невідоме, намагається відшукати пояснення в самій природі речей, і з допомогою дорослого узагальнює їхні істотні ознаки. Власний досвід роботи зі старшими дошкільниками переконує, що дитяча думка тим особлива, що

дошкільник, поринаючи в якийсь, навіть незначний, елемент спостережувального, зосереджує на ньому всю свою увагу й забуває про решту.

Мислення виникає в процесі життя дитини, в процесі її виховання. Перед появою мислення у дитини формуються інші види діяльності, які підготовлюють можливість виникнення розумного ставлення до дійсності. Для цього необхідний певний досвід, знання [2]. Вихователі звертають увагу дітей на окремі сторони об'єктів та явищ, залучають їх до аналізу, зіставлення, виділення ознак і встановлення зв'язків між ними. Завдяки цьому дошкільники глибше сприймають побачене, активніше мислять, краще роблять самостійні висновки, ретельніше обмірковують свої відповіді. Саме взаємодію малюка і дорослого, малюка і предметного світу треба розглядати як джерело розвитку. Вже з перших тижнів правильно організована і підкріплювана взаємодія підвищує дитячу допитливість і пошукову поведінку, сприяє більш ранньому розвитку особистісних якостей та індивідуальних здібностей, розвитку логічного мислення. Оскільки розвиток – це системний, цілісний процес кількісних, якісних, структурних і функціональних змін людини, то й вплив на дитину, становлення її як особистості повинні мати цілеспрямований і комплексний характер. Без знання і використання педагогом загальних закономірностей розвитку організму, психіки й особистості дошкільника його робота ніколи не буде ефективною. Формування неможливе і без створення умов для самореалізації, самоутвердження дитини у взаємодії з предметним світом і світом людських взаємин.

Своєчасне виявлення індивідуальних особливостей дошкільників вже на початкових етапах навчання і послідовне врахування їх у навчальному процесі на основі індивідуального підходу до дітей значною мірою дає можливість запобігти майбутнім порушенням навчальної діяльності. Однак не завжди вдається повною мірою визначити вказані особливості безпосередньо з аналізу роботи дитини на занятті. Для цього вихователь повинен мати багатий досвід і глибоку спостережливість. Тому в педагогічній психології розроблені спеціальні методичні засоби для виявлення індивідуальних особливостей розумової діяльності дітей. Щоправда, такі методи мають переважно експериментальний характер, бо потребують індивідуального підходу до кожної дитини та значного часу для одержання та обробки даних [2, с. 11].

Дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних, фізичних та культурних потреб. Тому дошкільний заклад має створити умови для повноцінного оволодіння дітьми загальнопізнавальними вміннями й навичками, самовираження в різних видах діяльності, що сприятиме їхньому розвитку та мисленню. Згідно з концепцією Л. С. Виготського, в основі психічного розвитку дитини лежить зміна різних типів її діяльності, які вона реалізує в спілкуванні з дорослими. Кожному віковому періоду життя дитини

відповідає особливий тип діяльності, який визначає виникнення і розвиток головних психічних новоутворень цього віку. Для дошкільного віку характерною є гра, при виконанні якої дитина засвоює основи теоретичної свідомості і мислення, зокрема і логічного.

Про необхідність розвитку логічного мислення йдеться в пояснювальних записках до навчальних програм дошкільних навчальних закладів, про це пишуть у методичних посібниках для вихователів, але конкретної програми формування логічних прийомів мислення немає. І тому робота ведеться без знання конкретної системи прийомів їх змісту і послідовності формування. А це призводить до того, що досить велика кількість дітей старшого дошкільного віку не володіє початковими прийомами логічного мислення навіть у старших класах, що, в свою чергу, зумовлює неповноцінне засвоєння навчального матеріалу протягом одинадцяти років навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Відповідно до положень Базового компонента дошкільної освіти вихователь повинен діагностувати у вихованців уміння міркувати, орієнтуватися в усьому, що їх оточує, належно оцінювати життєві ситуації, приймати самостійні рішення, аргументувати свої міркування, помічати і розкривати причинно-наслідкові зв'язки в довкіллі. Усі названі вміння є складниками здібностей розумового розвитку дошкільнят. Відтак, набагато важливіше не просто дати дітям певні знання, визначити відповідні навички, а й сформувати їх як особистісні. Тому головний напрямок, який мають обрати вихователі у роботі з дітьми старшого дошкільного віку, – розвиток логічного мислення у дітей під час ознайомлення з довколишнім світом у всіх його взаємозв'язках і залежностях.

Характерним для дитини старшого дошкільного віку є удосконалення узгодженої діяльності різних органів чуття. Тому важливим тут є вправлення у словесному супроводі ігрових дій, сприймання пояснень педагога в процесі виконання гімнастичних вправ, зображувальної діяльності і навіть одягання. Вдосконалення механізму узгодженої діяльності двох сигнальних систем є фундаментом для розвитку самостійності дій і мислительних операцій.

У повсякденному житті діти часто висловлюють судження і умовисновки цілком правильні як за змістом, тобто за встановлюваними зв'язками, так і за формою. Звідси можна зробити висновок, що дошкільники можуть висловити правильні логічні судження і дійти порівняно правильних висновків (умовисновків), розв'язуючи задачі, які знайомі їм за змістом та умовами. Якщо для розв'язування поставленої задачі не вистачає потрібних знань, дитина легко оперує іншими, більш відомими їй фактами, образами, відомостями.

Дитина молодшого дошкільного віку, відштовхуючись від якогось окремого, яскравого елемента, легко встановлює зв'язки, які вона шукала. Природно, що вони часто не відповідали дійсності. Так, виникає алогічність дитячих суджень. Численні дослідження (О. В. Запорожець,

О. М. Леонтьєв, Г. О. Люблінська та ін.) показують, що, коли дітей спеціально навчати (навіть недовгий час), в них швидко змінюється хід розумового процесу. Якщо 5–6-річних дошкільників навчають спостерігати і робити висновки (наприклад, розрізняти, які предмети плавають, а які тонуть, за яких умов на зрізаних гілках тополі раніше з'являються листочки, порівнювати форму знаряддя з умовами його використання), в них відбуваються значні зрушення в розвитку мислення. Діти навчаються шукати і встановлювати найістотніші ознаки в предметах і явищах, знаходити істотні залежності, зв'язки між ними, в них швидко розвиваються логічні форми мислення.

Мислення – це вищий пізнавальний процес, що є породженням нових знань, активною формою творчого відображення і перетворення людиною дійсності, особливість якого полягає у виявленні суттєвих, необхідних зв'язків, що ґрунтуються на реальних залежностях (закономірностях), відокремивши їх від випадкових співпадань. Мислення розпочинається із запитання, на яке людина може відповісти, сприймаючи певні об'єкти чи уявляючи їх, тобто, починається там, де виявляється недостатнім або безсилим чуттєве пізнання. Мислити – значить виявляти певні зв'язки і відношення.

Отже, розвиток мислення дитини-дошкільника забезпечується узагальненням і ускладненням його практики і засвоєнням способів самої розумової діяльності. До педагогічних умов розвитку мислення старшого дошкільника ми відносимо: забезпечення гармонійного поєднання мотиваційних та операційних компонентів; демократичний стиль виховання дитини; розвиток операцій мислення, що сприяють порівнянню, узагальненню, аналізу під час роботи з художньою літературою, організації спостережень, спеціальних занять.

Подальшого вивчення потребує проблема теоретичного обґрунтування педагогічних засад розвитку логічного мислення у старших дошкільників; доведення залежності ефективності розвитку логічного мислення дошкільників від особливостей організації навчально-ігрової діяльності в умовах особистісно-орієнтованого навчання; взаємозв'язку між дошкільними навчальними закладами і школами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Поніманська – К. : Академвидав, 2004. – 456 с.
2. Пономарев Я. А. Знания, мышление и умственное развитие / Я. А. Пономарев. – М. : Просвещение, 1967. – 264 с.
3. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 147 с.
4. Степанова Т. М. Навчаємо математики дітей старшого дошкільного віку : навчальний посібник / Т. М. Степанова. – К. : Генеза, 2014. – 146 с.